

האם יש ליהודי פנאי? או גדרי מצוות תלמוד תורה לבעלי בתים

1. שולחן ערוך אורח חיים סימן קנה סעיף א

אחר שיצא מבהכ"מ, (א) א ילך [א] לבה"מ; * (ב) ויקבע * עת (ג) ללמוד, וצריך שאותו עת יהיה קבוע (ד) שלא יעבירו אף אם הוא סבור (ה) להרויח הרבה. הגה: ואף מי שאינו יודע ללמוד (ו) ילך לבה"מ ושכר הליכה בידו, (ז) או יקבע לו מקום (ח) וילמוד (ט) מעט במה שיודע (י) ב ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים (הר"י פ"ק דברכות).

2. משנה ברורה סימן קנה ס"ק א

(א) ילך לבית המדרש - דאיתא בגמרא היוצא מביהכ"מ ונכנס לבהמ"ד ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני השכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. והנה בזמננו היה הביהכ"מ מיוחד לתפלה וביהמ"ד מיוחד לתורה לחוד והיה דרכם להתפלל בביהכ"מ ואף בזמננו שמתפללים בבתי מדרשות מ"מ שייך ג"כ דבר זה דאחר התפלה ילך להתחבר עם האנשים העוסקים בתורה במשניות וכדומה ונאמר עליו הכתוב ילכו מחיל אל חיל וגו'.

3. משנה ברורה סימן קנה ס"ק ג

(ג) ללמוד - חייב אדם ללמוד בכל יום תורה שבכתב שהוא תני"ך ומשנה וגמרא ופוסקים ובעלי בתים שאינם לומדים רק ג' או ד' שעות ביום לא ילמדו בגמרא לחוד דבזה אינו יוצא אלא צריך שילמוד דוקא גם ספרי פוסקים כל אחד כפי השגתו [שו"ע יו"ד ושי"ך שם].

4. משנה ברורה סימן קנה ס"ק ד

(ד) שלא יעבירו - דעיקר מצות ת"ת אין לה שיעור [א] וחיובה הוא כל היום כ"ז שיש לו פנאי וכדכתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפניך וגו' וכשיש לו פנאי והוא מבטל מלמוד תורה מרצונו הוא קרוב למה שאחז"ל [סנהדרין צ"ט] על הפסוק כי דבר ה' בזה זה שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. ואחז"ל [ירושלמי סוף פ"ט דברכות] ר' חלקיה בשם ר' סימון העושה תורתו עתים [ר"ל שאינו לומד אלא בעתות מיוחדות אף שיש לו פנאי ללמוד יותר] הרי זה מפר ברית ויליף זה מן הכתוב עת לעשות לה' הפרו תורתך [ועיי"ש בפירוש הפני משה] אלא הכונה בקביעת עתים לתורה הוא שצריך האדם ליחד עת קבוע בכל יום שלא יעבירו בשום פעם. ואם אירע לו אונס שלא היה יכול להשלים הקביעות שלו ביום יהיה עליו כמו חוב וישלימו בלילה וכדאמרין [עירובין ס"ה] רב אחא בר יעקב זיזי ביממא ופרע בלילא. וכתבו האחרונים שלעולם קודם שיצא מביהמ"ד שתורת אפילו אם אירע לו אונס שלא יוכל ללמוד בקביעות ילמוד עכ"פ פסוק אחד או הלכה אחת:

5. משנה ברורה סימן קנה ס"ק ו

(ו) ילך לביהמ"ד - שלומדים שם ואפי' אם אינו מבין מה שלומדים מ"מ העכבה בביהמ"ד מצוה היא וכשי"כ אם יוכל להבין מה שלומדים בהלכה או באגדה יקבע עצמו לשמוע ויעלה לו במקום למוד וכמו שאחז"ל [דברים רבה פרשת כי תבא] אמר ר' יהושע אמר רב נחמן כל מי שבא לביהכ"מ ושומע דברי תורה זוכה לישב בין החכמים לעת"ל שנאמר און שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין:

6. משנה ברורה סימן קנה ס"ק ח

(ח) וילמוד - לפי רהיטת לשון הרמ"א הוא מגומגם דהלא מיירי בתחלה באדם שאינו יודע כלל ללמוד שאין לו אלא שכר הליכה אלא האמת כמו שכתבנו מתחלה דקאי הכל אריש הסעיף וקמ"ל דאפילו מי שיודע ללמוד רק מעט אפ"ה יקבע לו מקום בבהמ"ד ללמוד במה שיודע וכן מבואר בתר"י שממנו נובע הגי"ה זו שכתב וז"ל ואפילו מי שאינו יודע ללמוד אלא מעט יש לו לקבוע באותו מקום ללמוד במה שיודע וכו' ואם אינו יודע כלל ללמוד יש לו ללכת לבתי מדרשות שלומדין ושכר הליכה בידו:

7. ביאור הלכה סימן קנה ד"ה * עת ללמוד

עת ללמוד - ביו"ד סימן רמ"ו ס"א מבואר דצריך אדם לקבוע עת לת"ת ביום ובלילה ועיי"כ מן הנכון שמלבד קביעות שאחר תפלת שחרית יקבע גם בין מנחה למערב שבה יצא גם ידי חובת למוד תורה בלילה. וענין לימוד בין מנחה למערב משמע גם בגמרא [ברכות דף ד'] אדם בא מן השדה בערב הולך לביהכ"מ אם יודע לקרות קורא לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל וכו' עיי"ש ועיין בסימן א' מש"כ בשם השלי"ה ובעי"ה כמה אנשים מרפים ידיהם מן התורה לגמרי ואינם חוששים לקבוע אפילו זמן מועט ביום לתורה והסיבה הוא מפני שאינם יודעים גודל החיוב שיש בזה וכבר אמרו תז"ל ויתר הקב"ה על עון עי"ז וגיי"ע ושי"ד ולא ויתר על עון ביטול תורה ואיתא במדרש משלי פ"י אר"י בא וראה כמה קשה יום הדין שעתידי הקב"ה לדון את כל העולם וכו' בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה הקב"ה הופך את פניו ממנו ומצירי גיהנם מתגברין בו כו' והם נוטלים אותו ומשליכין אותו לגיהנם. בא מי שיש בידו שני סדרים או ג' הקב"ה אומר לו בני כל ההלכות למה לא שנית אותם כו' בא מי שיש בידו הלכות א"ל בני תורת כהנים למה לא שנית שיש בו וכו' בא מי שיש בידו ת"י הקב"ה א"ל בני חמשה חומשי תורה למה לא שנית שיש בהם ק"ש תפילין ומזוזה בא מי שיש בידו ה' חומשי תורה א"ל הקב"ה למה לא למדת הגדה וכו' בא מי שיש בידו הגדה הקב"ה א"ל בני תלמוד למה לא למדת וכו' עיי"ש

והאיש אשר אינו מזרו אי"ע לקבוע לו עתים לתורה בכל יום בודאי ישאר ריקם מכל ח"ו ומה יענה ליום הדין והחכם עיניו בראשו :

8. שולחן ערוך אורח חיים סימן קנו סעיף א

אח"כ (א) ילך [א] לעסקיו, דכל תורה שאין עמה מלאכה * סופה בטלה וגוררת עון, כי העוני יעבירו ע"ד קונו; ומי"מ לא יעשה א מלאכתו (ב) עיקר, אלא [ב] עראי, ותורתו קבע, וזה וזה יתקיים (ג) בידו; וישא ויתן (ד) באמונה

9. משנה ברורה סימן קנו ס"ק ב

(ב) עיקר - אלא יעשה [ב] רק כדי פרנסתו אך בזה גופא צריך להזהר מפיתוי היצר שמפתהו שכל היום צריך השתדלות על הרוחה זו. והעיקר שיתבונן בעצמו [ג] מה הוא הכרח האמיתי שאי אפשר בלעדו ואז יוכל להתקיים בידו שיהא מלאכתו עראי ותורתו עיקר :

10. ביאור הלכה סימן קנו

סופה בטלה וגוררת עון - כתבו הספרים שזהו נאמר לכלל העולם שאין כולם יכולים לזכות לעלות למדרגה רמה זו להיות עסקם רק בתורה לבדה אבל אנשים יחידים יוכל להמצא בכל עת באופן זה [וזהו שאמרו בברכות ל"ו ע"ב הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן ר"ל דוקא הרבה] והקב"ה בודאי ימצא להם פרנסתם וכעין זה כתב הרמב"ם פ"ג מהלכות שמיטין ויובלות ולא שבת לוי בלבד וכ"ו ע"ש ופרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה בודאי לא שייך זה ויששכר וזבלון יוכיח :

11. שולחן ערוך יורה דעה סימן רמו סעיף א

א] כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, [ב] בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזר על הפתחים, [ג] אפילו בעל אשה ובנים, [א] ד] חייב [ב] לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ה] ביום ובלילה, שנאמר: והגית בו יומם ולילה [יהושע א, ח]. א ו] ובשעת הדחק, אפילו לא קרא רק קריאת שמע שחרית וערבית, לא ימוש מפיק [ישעיהו נט, כא] קרינתו ביה [הגהות מיימוני פ"א וסמ"ג עשין י"ב]. ז] ומי שא"א לו לתלמוד, מפני שאינו יודע כלל לתלמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים. הגה: ותחשב לו כאילו לומד בעצמו [טור]. ח] ויכול אדם להתנות עם תבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימצא לו פרנסה ב ויחלוק עמו השכר, ג אבל <א> אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו [ג] חלקו בשביל ממון שיתנו לו. [תא"ו נתיב ב' משי"ס דסוטה].

12. שולחן ערוך יורה דעה סימן רמו סעיף כה

כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, [עד] או שקרא ושנה ופירש להבלי העולם והניח תלמודו וזנחו, הרי זה בכלל כי דבר ה' בזה [במדבר טו, לא]. [עה] ואסור לדבר בשיחת חולין. [הגהות מיימוני בשם חז"ל]. [ועיין בא"ח סימן ש"ז סעיף י"ז].

13. שולחן ערוך אורח חיים סימן שז סעיף א

ודבר דבר [ישעיה נח, יג]: שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול; הלכך אסור לומר: דבר פלוני [א] א [א] אעשה למחר או שחורה פלונית אקנה למחר, ואפילו בשיחת [ב] דברים בטלים אסור להרבות. הגה: וב"א שסיפור שמועות ודברי חדושים הוא [ג] עונג להם, [ד] מותר [ב] [ה] לספרם בשבת כמו בחול; <א> אבל מי שאינו מתענג, אסור לאומרם [ו] כדי שיתענג בהם חבירו [ת"ה ס"י ס"א].

14. שולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק ג סעיף ו-ז

וגם המתפרנס ממעשה ידיו ואפילו תורתו עראי בקביעות עתים לא הותר לו מן התורה אלא לעסוק בעסקיו שהם צרכי פרנסתו ומשאו ומתן ממה שאמרה תורה ואספת דגנך אבל לא בדברים בטלים לגמרי בין לדבר בין לשמוע כי בכל עת שאינו עוסק בפרנסתו חייב לעסוק בתורה בכל עת שאפשר לו. ואפילו כשהולך בדרך כמ"ש ובלכתך בדרך ואם מהלך יחידי ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו ושנים שמהלכין בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויים לישרף באש. וכל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק עליו הכתוב אומר כי את דבר ה' בזה וגו' כלומר שדבר ה' אינו יקר וחשוב בעיניו כל כך לעסוק בו וכאלו מתלוצץ מדברי תורה ולכך כששנים יושבים יחד ואין ביניהם דברי תורה נקרא מושבם ביחד מושב לצים שנאמר בכתוב ובמושב לצים לא ישב כי אם בתורת ה' חפצו. וכל יושבי קרנות שהוזכרו בדברי חכמים הם עמי הארץ שאינם יודעים לתלמוד כלל ולפיכך אמרו שישבת בתי כנסיות של ע[מ]י הארץ מוציאים את האדם מן העולם: ולא בדברים בטלים בלבד אלא אפילו בחכמות העולם אסור לעסוק שנאמר ודברת בם שלא תערב עמהם דברים אחרים ואפילו מי שלמד כבר כל התורה כולה שמא יאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת אומות העולם לתלמוד לומר ואת חקותי תשמרו ללכת בהם אין לך רשות ליפטר מתוכם ואין צריך לומר תלמיד חכם שחייב לקיים והגית בו יומם ולילה ממש יצא ויבדוק שעה שאינה מן היום ולא מן הלילה ויעסוק בהם ומכל מקום באקראי מותר לתלמיד חכם לתלמוד בשאר חכמות שיוכל לתלמוד מתוכם דברי תורה ויראת שמים ודרך ארץ אבל לא שאר העם.

ובלבד שלא יהיו ספרי מינים שהם ספרי הפלסופים מאומות העולם שהיו מינים וכופרים בהשגחה ובנבואה שאסור לקרות ולעיין בהם כלל אפילו באקראי ואפילו ללמוד מתוכם איזה מוסר ויראת שמים ולכן גם כשדבריהם הובאו בספרי ישראל צריך ליוהר מהם ועליהם אמרו חכמים שהקורא בספרים החיצוניים אין לו חלק לעוה"ב ולא עסקו בהם מקצת חכמי דורות שלפנינו אלא כדי להשיב עליהם ולחזק דתינו והשעה היתה צריכה לכך לתשובת המינים מאומות העולם שהיו בדורותיהם מתוכחים עם ישראל מה שאין כן בדורות אלו:

15. ערוך השולחן אורח חיים סימן קנו סעיף א-ב

אח"כ ילך לעסקיו דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון כי העניות מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו ומי שיש לו אומנות דבר טוב הוא וכך אמרו חז"ל בקידושין [כט.]. שחייב אדם ללמד את בנו אומנות וכל שאינו מלמדו אומנות כאלו מלמדו לסטות וכמה טועים בזה לאמר שהאומנות הוא דבר של בזיון שהרי כמה תנאים ואמוראים שהיו בעלי מלאכות ואיתא במדרש רבה בראשית [פי ע"ד] חביבה היא המלאכה מזכות אבות שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות שנאמר [בראשית לא, מב] לולי אלקי אבי אברהם וגו' כי עתה ריקם שלחתי את עניי ואת יגיע כפי ראה אלקים ויוכת אמש כלומר שלא הרגו לבן ליעקב בפגעו בו ומעלה גדולה היא למי שמתפרנס ממעשה ידיו שנאמר [תהלים קכח, ב] יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב שכולו טוב:

ומ"מ לא יעשה מלאכתו עיקר ותורתו עראי אלא יעשה תורתו קבע ומלאכתו עראי וזה יתקיים בידו ויראה לי דזהו בת"ת שעיקר עסקו בתורה כמבואר ביו"ד סי' רמ"ו אבל בבעל בית סתם לא שייך זה ועל סתם בעל בית אין מוטל חיוב רק לקבוע עתים לתורה ואותם שואלים ביום הדין קבעת עתים לתורה דלת"ח שעיקר עסקו בתורה לא שייך לומר קבעת עתים שהרי החיוב עליו ללמוד תמיד כל היום וכל הלילה לבד מה שמוכרס לפרנסתו וכמ"ש ביו"ד שם:

16. אור שמח הלכות תלמוד תורה

באמת כל המצוות המה שווים לפחות שבפחותים ולמשה רבנו ע"ה, ד"תורה אחת יהיה לכם" כתיב. וחייב המצוה גבול יש לה. כמו נטילת אתרוג, בניענוע בעלמא יצא. רק המדקדקים נושאים אותו כל היום.

ולכך לא כתבה התורה מדות רק ברמז, דלמשל מידת הנקמה כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר... ומלך שמחל על כבודו אינו מחול. ולכך אין זה חוק בפרט שוה לכלל הישראלי רק כל אחד לפי ערכו...
ונמצא מצוות תלמוד תורה, אשר אם יבקש האדם טרף ומזון בכל זה אינו נחשב מפריע מצות ת"ת (שהרי) ואספת דגנך כתיב, וכן למשל אדם חלוש מזוג, וכן כל אחד לפי ההכרחיות שלפי הרגלו, וכן לפי טוהר נפשו של אדם. כי אינו דומה בחיוב ת"ת האיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הזך ונקשר בעבודתו אהבה לת"ת, לאיש אשר כוחות נפש נרפים ועצלים. לכן איך היה מחוק הבורא לחוק חיוב ת"ת לכל ישראל ונתן תורת כל אחד בידו, ואין לאל יד האנושי ליתן המידה האמיתית לזה, לכן באו חכמים ופירשו לנו גדר מרכזן האמיתי של ת"ת, קריאת שמע בשחרית ק"ש בערבית קיים והגית בה יומם ולילה... אולם יתר מזה הוא בכלל המצוות אשר נפרדו ונבדלו בזה כל איש לפי ערכו ומתותו. והיא כמו הסר מן המדות המגוננות אשר נפרדו זה מזה. ובודאי צריך להתעצם בה האדם בכל יכולתו כי כפלה התורה הרבה פעמים ענין למודה וצריך האדם להלהיב נפשו לשקוד על דלתותיה כאשר הרבו לדבר בזה הספרים הקדושים.

17. אבן האזל הלכות מלכים

ונראה דכאן אנו דנים באיסור המלך לשתות אף שרוצה להתענג בשתייה וכן בהלכה ו' שרוצה להיות מצוי אצל אשתו. וזה אינו אלא במלך, אבל בהדיוט מותר לו להתענג אף שזה יגרום לבטול תורה בהכרח ע"י השכרות או בעילת הנשים. ולהדיוט אינו אסור אלא לבטל תורה בלי כל סיבה שאז אם הוא מסיר לבות מהתורה עובר על "ופן יסורו מלבבך כל ימי חיידך", ועוד הרבה פסוקים מחיובי תלמוד תורה.